
IN MEMORIAM

ILSE LEHISTE**31. I 1922 – 25. XII 2010**

Ilse Lehiste sündis 1922. aastal Tallinnas kõrgema sõjaväelase perekonnas. Ta lõpetas Saksa okupatsiooni ajal Lenderi gümnaasiumi, õppis seejärel ühe aasta klaverit Tallinna Konservatooriumis ning 1942. aastal immatrikuleeriti Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna üliõpilaseks. 1944. aastal põgenes ta Saksamaale, kus jätkas õpinguid algul Leipzigi ning hiljem Hamburgi Ülikoolis. 1948. aastal kaitses Ilse Lehiste Hamburgi Ülikooli juures filoloogiadoktori kraadi. Tema väitekirja teemaks oli mitmekülgsete huvidega William Morris'e looming, eriti selle loomingu seosed Põhjamaade vanema kirjandusega.

1949. aastal avanes Ilse Lehistel võimalus minna Saksamaalt Ameerika

Ühendriikidesse. 1959. aastal kaitses ta Michigani ülikooli juures lingvistika alal teise doktoriväitekirja. I. Lehistele sulest on ilmunud kaksikümne raamatut, üle kahesaja artikli ning umbes sada retsensiooni. Ta valiti Essexi, Lundi, Ohio osariigi (OSU) ja Tartu Ülikooli audoktoriks ning Ameerika Kunstide ja Teaduste Akadeemia, mitme USA kutseühingu ning Soome Teaduste Akadeemia liikmeks. Ta tegutses Ameerika Keeleteaduse Ühingu presidendina ning pidas külalisprofessorina loenguid maailma paljudes ülikoolides. 1963. aastast oli ta põhitöökohaks OSU, kus ta algul töötas slaavi keelte ja kirjanduste osakonnas. 1965. aastal valiti I. Lehistele OSU lingvistikaprofessoriks, kust ta emeriteerus 1987. aastal, vahepeal tegutses ta ka lingvistika osakonna juhatajana ning ülikooli tenüürikomitee liikmena.

Ilse Lehistele peamiseks tegevusvaldkonnaks teaduses oli akustiline foneetika. Ühes 1980. aastate lõpul ajakirjale Horisont antud intervjuus määratles ta end kõnefüüsikuna. See iseloomustus on tabav, sest foneetika on oma uurimisobjekti — kõne — kaudu seotud humanitaarteadustega, uurimismeetodi kaudu aga loodusteadustega. Ilse Lehistele foneetikutegevuse algus langeb kokku spektrograafi laialdase kasutuselevõttuga, mis andis uurijale võimaluse saada helisignaali kolmemõõtmeline kirjeldus (parameetriteks aeg, võnkesagedus ja helienergia). Spektrograafiline analüüs on teinud võimalikuks foneetiliste nähtuste objektiivse kirjeldamise nii segmentaalsel kui ka supra-segmentaalsel tasemel. Selles valdkonnas on Ilse Lehistele töid peetud klassikaliseks juba palju aastaid. Tema tööde seast tuleks esimeses järjekorras esile tõsta monograafiat „Suprasegmentaaleid“ („Suprasegmentals“, 1970). Kõne supra-segmentaalseks ehk prosoodiliseks nähtusteks nimetatakse kõnesignaali mittehäälikulisi tunnuseid, s.t

tunnuseid, mis on seotud heli põhitooni, kestuse ja intensiivsusega. Võib väita, et I. Lehistele õnnestus oma raamatuga teataval määral ennetada järgmise kolmekümne aasta foneetika arengut kogu maailmas ja sellele arengule ka oma poolset mõju avaldada.

Ilse Lehistele tegevus on olnud Eesti ja läänemaailma keele- ja kirjandusuurijate vaheliseks sillaks. Eeskätt tänu tema soovitusel toimus 1987. aastal Tallinnas 11. rahvusvaheline foneetika-kongress. 1989. aastal avaldas kirjastus Maarjamaa Kanadas Ilse Lehistele luulekogu „Noorest peast kirjutatud laulud“. Ta on kirjutanud arvukalt Eestis ilmunud kirjandusteoste tutvustusi USA-s ilmuvale kvartalikirjale World Literature Today, samuti tõlkinud inglise keelde eesti kirjandust.

2001. aastal ilmus I. Lehistele sulest koos allakirjutanuga raamat „The Temporal Structure of Estonian Runic Songs“ („Eesti vanema rahvalaulu temporaalne struktuur“). Selles vaadeldakse peamiselt akustilise foneetika meetoditega regilaulu kui lauldud keele prosoodilisi iseärasusi, võrrelduna tavalise, kõneldud keelega. Eesti regilaulu traditsiooni üks tunnuseid on teksti ja viisi suhteliselt vaba kombineeritavus, mis tähendab, et üht viisi saab laulda mitme tekstiga (ja üht teksti mitme viisiga). Niisugust kombineeritavust võimaldab värsimõõt, mida tavapäraselt kirjeldatakse neljajalalise trohheuseksena. Püüdsime selles raamatus selgitada, millised akustilised muutused toimuvad keeles, kui ta „surutakse“ regivärsilise rahvalaulu kitsamatesse raamidesse ja teataval määral allutatakse värsimõödust ja muusikast johtuvatele piirangutele.

80. eluaasta künnisel algatas Ilse Lehistele koos eesti keele ajaloo ja murrete professori Karl Pajusaluga Tartu Ülikoolis väikeste soome-ugri keelte prosoodia uurimise projekti. Praeguseks on selle projekti raames ilmunud

kolm ingliskeelset raamatut (neist kaks Helsingis ja üks Tallinnas) ning neljas peagi valmimas. Raamatud on pühendatud vastavalt ersa, liivi, niidumari ja mokša keele uurimisele. Nimetatud keeltes leidub nähtusi, mis võiksid huvi pakkuda märksa laiemalt, mitte ainult fennougristika seisukohast. Näiteks ersa rõhk kujutab enesest üsna huvitava nähtust, millel vähemasti esmapilgul ei näi olevat konkreetset lingvistilist funktsiooni: sõnarõhu asukoha valib kõneleja omatahtsi. Juba ilmunud kolme prosodiaraamatu puhul on tegemist keskmise suurusega rahvusvahelise projektiga, millesse on haaratud nii ida kui ka lääne taustaga uurijaid.

2001. aastal autasustati Ilse Lehistet Valgetähe III klassi teenetemärgiga. 2008. aastal valis Eesti Teaduste Akadeemia ta oma välisliikmeks ning 2009. aastal pälvis ta Wiedemanni keeleauhinna.

Ilse Lehiste iseloomujoonte seast torakasid kõrvaltvaatajale kohe silma tugeva loogilise mõtlemise ja hea huumorimeele olemasolu. Tihti kombineerusid need teineteisega. Küllastasin ta kodulinna Columbust mitu korda, ning kui koju sõitma hakkasin, viis Ilse mind tavaliselt oma autoga lennujaama, sest ühiskondliku transpordiga on USA-s

asjad teadagi kehvasti. Korra eksisime äärelinna tänavate rägastikus ära ning tiirutasime ligi kümme minutit ilma nähtava tulemuseta ringi, kui Ilse järsku märkas taevas maanduma asunud lennukit. „Nüüd ma tean,” hüüatas ta, „tuleb sõita selle lennuki järel!” Nii me kohale jõudsime.

Ilse matused 2010. aasta viimastel päevadel Columbuses olid ootamatult lõbusad. Pastor, kes teenistuse läbi viis, pikkis oma esinemist naljadega *à la* „kui Ilse on nüüd istuma sattunud Jumala vasakule käele, siis tõenäoliselt hakkaks ta kohe talle eesti keele hääldamist õpetama”, nii et kuulajate seast kostvad naerupahvakud olid kohati ameerikalikult valjud. Peiedel sattusin teiste seas rääkima OSU keeleteaduse osakonna mõne praeguse õppejõuga. Pärast seda kui Ilse endised kolleegid olid mu identsuse enesele teadvustanud, kvalifitseerisid nad mind pikema- ja üksmeelselt Ilse muusikateadlaseks, sest seda määratlust olevat ta jutuaajamistes minule viidates kõige sagedamini kasutanud. Ehk võiksin siis sama signatuuriga sellegi ülevaate lõpetada.

JAAN ROSS